

جنس مهرها در اسناد مجلس شورای ملی

مهر داد خلقی

مُهر آلتی از فلز، سنگ، عقیق و دُر، البته در عصر حاضر لاستیک و جز آنها که بر آن نام و عنوان کسی یا بنگاهی را وارونه کَنده باشند و چون بر آن مرکب مالند و آنگاه بر کاغذ یا جز آن فشار دهند نام و نقش مذکور بر آن ثبت شود.^۱

استعمالِ مُهر در اسناد و مراسلات از قدیمترین ایام، بین مللِ متمدنِ آریایی و ساکنین ایران باستان معمول بوده است. در کنار رواجِ مُهر و موم خط نیز راه ترقی یافت. شناختِ مهرها (sigillographie) از علمی است که به درک تاریخِ کمکِ فراوان می‌کند.^۲ این موضوع از دو جنبه مورد اهمیت میباشد:

۱- هنر خوشنویسی و نقاشی ۲- برش و تراش و کنده کاری آنها.

مهرها از جنسِ گِل، انواع سنگ و چوب، فلزاتِ رایج یا سنگ‌های زینتی هستند. گسترش استفاده از مهر و کمبودِ حکاک، سبب رواج مهرهای لاستیکی گردید که امروز مهرها از جنس لاستیک و یا ژلاتین هستند. یکی از علت‌های مهم منسوخ شدنِ خاتم^۳ آگاه نبودن از چگونگی استفاده صحیح آنهاست، چرا که برای داشتن اثر مُهری پررنگ و خوانا، می‌بایست بسترِ زیرِ کاغذ نرم و سطحِ آن کمی مرطوب باشد، تا

۱. لغت نامه دهخدا، ج ۱۴، ص ۲۱۸۸۵.

۲. علی مظاهری، مجله یغما، سال ۵، ش ۴، تیرماه ۱۳۳۱م، ص ۱۶۲.

۳. (مُهر امضاء، خاتم: signet)، (انگشتِ امضاء، انگشتِ خاتم‌دار: signetring): فرهنگ بزرگ آریان پور کاشانی، جهان رایانه، ۱۳۷۸. البته خاتم با خاتم‌کاری (هنر آراستن سطح اشیاء، موزائیک گونه با مثلث‌های کوچک منظم هندسی) تفاوت دارد.

بهترین اثر با فشاری اندک در پای مراسله ثبت گردد. مهرهای سیلندری نیز که پیشترها استفاده می‌شد در این هنگام به واسطه بزرگی منسوخ شده بودند!

از باقیمانده‌های اسناد دوره دوم مجلس شورای ملی، موجود در آرشیو کتابخانه مجلس شورای اسلامی تصور می‌رود مهرهای لاستیکی حدود سال‌های (۱۳۰۸ هـ.ق) معادل یک‌هزار و دویست و هشتاد و پنج خورشیدی رواج یافته باشد. در این سال‌ها بود که ورود انواع سنگ‌های مختلف به ایران آغاز شد، سنگ‌هایی که سخت‌تر و در عین حال شکننده بودند و به اندازه‌هایی که برش آنها نیازمند ابزار پیشرفته بود. حکاک‌های سنتی، مهرکنی را روی فلز پیش گرفتند این امر با ابزارهای سنتی^۲ سریعتر انجام می‌گرفت و در عین حال زیبایی اثر مانند گذشته حفظ می‌شد. مهرهای فلزی بیشماری در این دوره ساخته می‌شود که حاکی از ذوق حکاکان آن دوران است.

تشخیص جنس مهر از روی اثر مهرهای موجود در پای اسناد دشوار است. آنچه شناخت اثر مهرهای لاستیکی از سنگی را در بدو استعمال ساده می‌نماید، همانا بیاض و سوادِ سَجَعِ^۳ مهر است: در مهرهای لاستیکی نوشته، سیاه و زمینه، سفید است اما در مهرهای سنگی از جنس سنگ‌های نیمه قیمتی^۴ یا فلزی عکس این حالت است.

نگارنده مدتی است در حاشیه خط و نقاشی هنرمندان معاصر تصویر مهرهای زیبایی را مشاهده می‌نماید که نشان می‌دهد علاقه‌مندان به مهر، برای خود مهر لاستیکی (ژلاتینی) به سبک مهرهای قدیم می‌سازند.

۱. مهرهای استوانه‌ای یا لول.
۲. ابزارهای سنتی شامل مته‌کمان و مته‌های مسی است. ابزار سنتی، فلز را ساده‌تر از سنگ حجیم می‌بخشد.
۳. سَجَعِ مهر: کلماتی موزون و مسجع و گاه مصراع‌ی یا بیتی که معمولاً متضمن نام و نشانِ دارنده مهر است: لغت نامه دهخدا، همان صفحه.
۴. سنگ‌های جواهر در ایران به دو دسته سنگ‌های قیمتی (الماس، برلیان، زمرد و ...) و سنگ‌های نیمه قیمتی (عقیق، دُر، یشم و ...) تقسیم شده‌اند.

جای امید بسیار است اما بیاض و سواد دیگر نمی‌تواند جنس مهرها را نشان دهد.

مهر و موم پاکت

(اثر مهرها متعلق به ۳ مهر لاستیکی یا ژلاتینی است)

اسناد دوره دوم مجلس شورای ملی

آرشیو کتابخانه شماره ۲ مجلس شورای اسلامی، K93 D9 j21

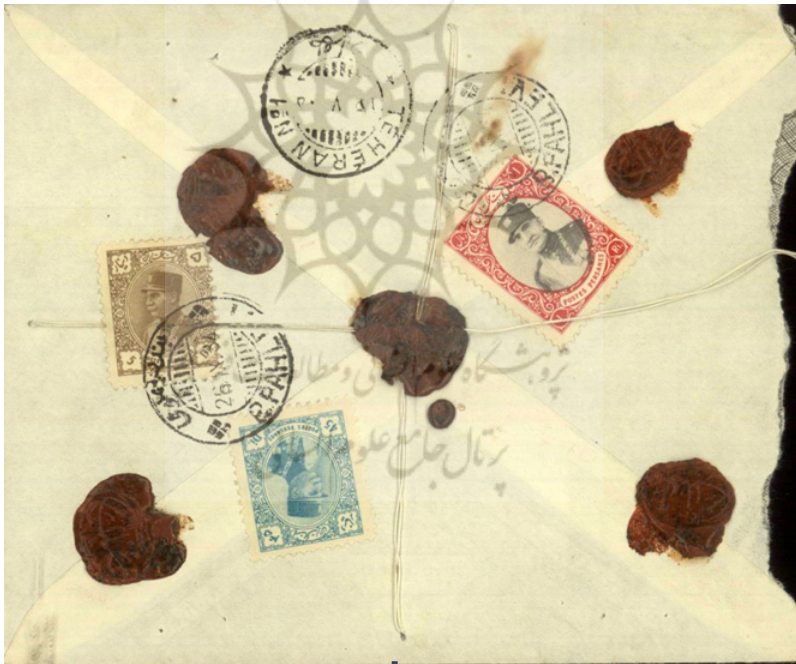
K185 D8 j13

Sealed Envelop

The second Period Of National Consultative

The Archive of Second Library

K185 D8 j13

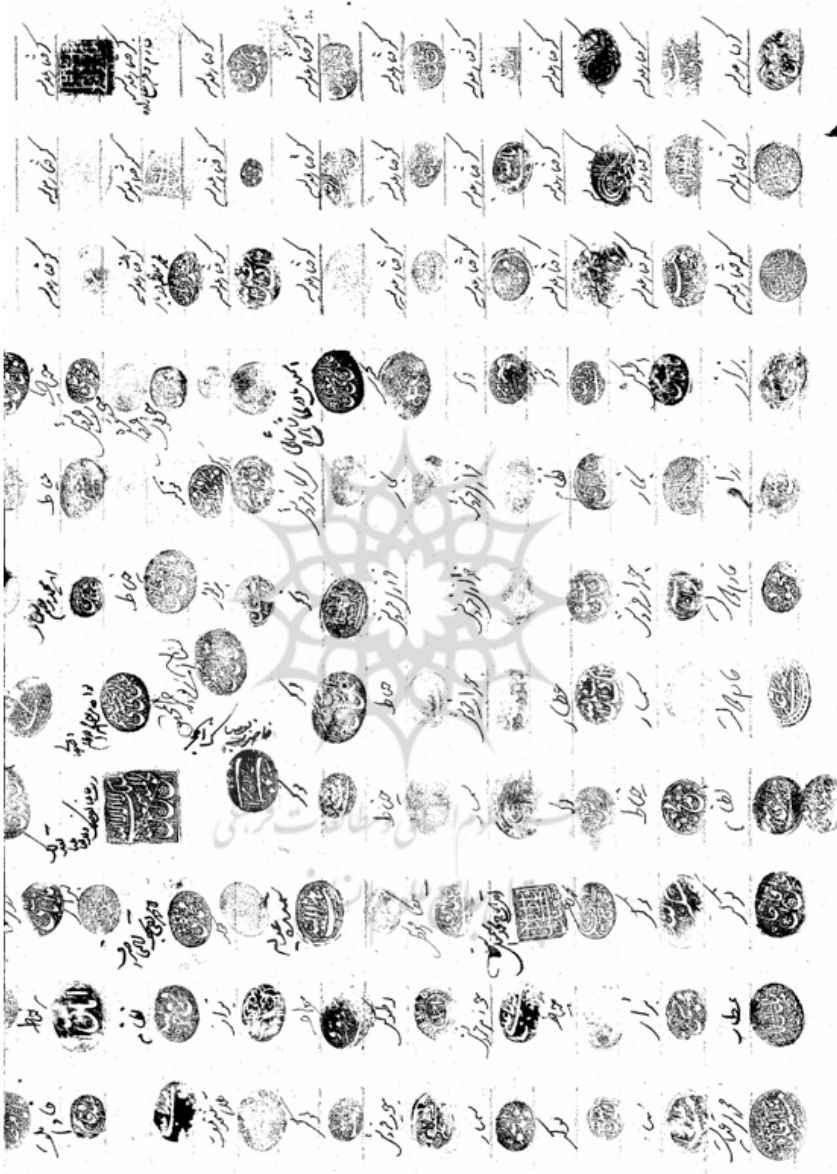

اثر مهرها متعلق به ۲ مهر لاستیکی یا ژلاتینی است

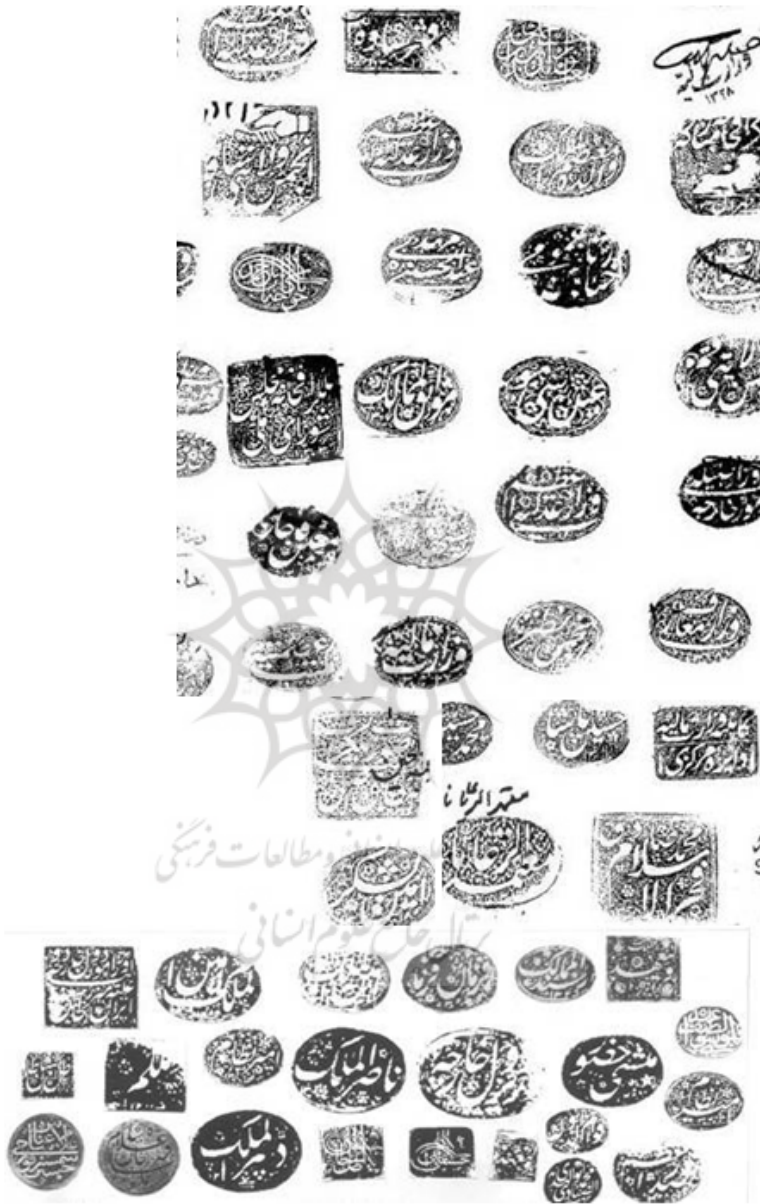

نمونه اثر مهرهای سنگی از جنس سنگهای نیمه قیمتی:

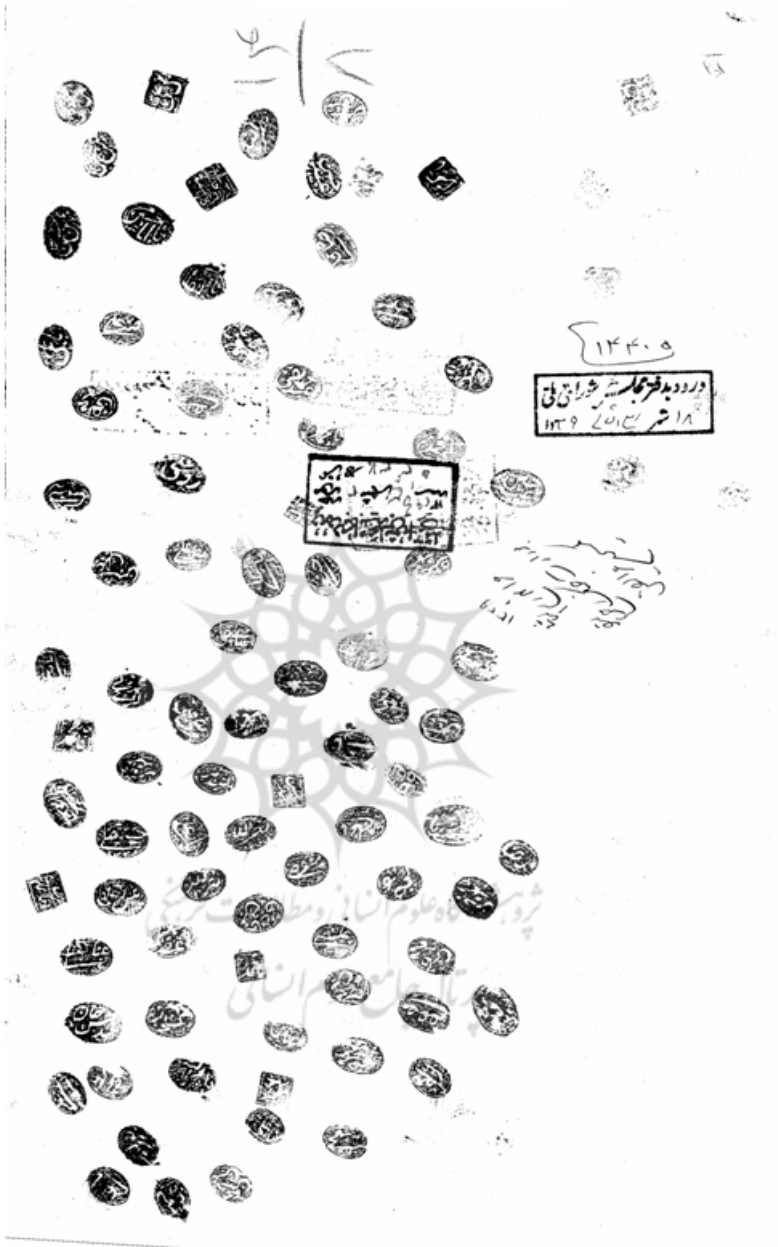
مهرهای فلزی بر دو دسته‌اند: آنها که با مته‌ها حک شده‌اند و آنها که با قلم‌ها و سنبه یا مثقب و مصقل حک گردیده‌اند.

چند نمونه مهر فلزی که با مته‌ها حک شده‌اند:

چند نمونه مهر فلزی که با قلم‌ها و سنبه یا مثقب و مصقل حک گردیده‌اند:

دو مهر چهارگوش ژلاتینی است

در مراسلات اداری امروز، مهرها از جنس ژلاتین هستند و مهر و موم برای اسناد محرمانه استفاده می‌شود و با مهرهای فلزی منگنه‌ای، مهر برجسته روی کاغذ ثبت می‌کنند. بیاض و سوادِ سجع مهر نمی‌تواند جنس مهر را نشان دهد، هر چند که دیگر مهرهای سنگی منسوخ شده‌اند.

از بالا مهر شماره ۲ از جنس عقیق و بقیه ژلاتینی هستند.